

Ntequā
dicam de processu
iudicii. Notandum
est quid sit iudiciū
quot sunt spēs iu-
dicii. et que sint p-

rone que debent consistere in iudicio.

Unde iudiciū est actus trium personarū
scilicet iudicis. actoris. et rei in iudicio consi-
stentium. Alię persone etiam quandoq;
sunt necessarie in iudicio. ut sunt testes
aduocati. assessores et procuratores et
auditores. Iudex est qui iudicat de cā.
Et dicitur quasi ius dātor vel dictās vel
dicens. et dicitur a iusticia: quia debet
esse iustus alias non est iudex.

Tres sunt species iudicis. Ordinarij
sunt qui habent propriam iurisdictionem
ut decani. prepositi. et epi.

Delegati sunt qui utuntur iurisdictione
aliena. et qui sunt iudices dati a papa
vel legato ipsius. Delegatus autem a prin-
cipe subdelegare non potest.

Arbitrarij sunt in quos partes de psem-
tu cōmuni cōpromittunt.

Tria sunt que impediunt aliquē esse
iudicem.

Natura prohibet surdum mutum et fu-
riosum esse iudicem.

Lex prohibet irregularem excommuni-
catum. hereticum. paganum esse iudicem.

Sexus et mores prohibent mulieres
esse iudices propter eorum inconstantiam.

Conditiones iudicis. Iustus
veridicus. discretus. eloquiosus.

Causa causabilis debet iudex fore ta-
lis.

Actor est qui agit causam contra aliquē
in iudicio.

Reus est contra quem agitur in iudicio
et dicitur reus non a reatu: sed a re sup-

qua agitur. Item excommunicatus
non potest esse actor vel procurator. quia
non habet personam standi per se in iu-
dicio. Sed per alium in respondendo: sed
non in agendo. Testis est qui testio-
nium prebabet in iudicio. Unde no-
ta quod sunt.

Septem que prohibent
aliquem esse testem

Condicio ut si aliquis est servilis cōdi-
tionis. talis non potest esse testis in cau-
sa criminali. ut ubi de furto vel homici-
dio agitur.

Sexus: ergo mulier non potest esse te-
stis in causa criminali.

Etas: ergo puer non potest esse testis.

Discretio: ergo fatuus non potest esse
testis in causa criminali: nec furiosus.

Fama: sic infamis non potest esse testis
nec viciosus.

Fortuna: ergo infortunatus vel pauper
non potest esse testis. quia presumitur quod
propter ipsius paupertatem per munera
sit corruptus. Et hoc intelligendum est
de vilibus hominibus pauperibus: quia
pauper honestus potest esse testis.

Fides: ergo infidelis non potest esse te-
stis. ut hereticus. vel etiam paganus
versus.

Condicio. sexus. etas. discretio. fama.
Et fortuna fides. in testibus illa requi-
res.

Adhuc sunt aliqui modi preter iam vi-
ctos: quibus aliquis repellitur a testio-
nio. qui patent in hijs metris iā sequē-
tibus.

Et clericus laycum. fugiat et vice-
versa.

Et consanguinei. pariterque dome-
stica turba.

Et locus et tempus. annumerantur
eis.

Impedimēta

Unde sanguinei inter se non possunt
testificari. Serui et ancille siue familia
res testimonium pro domino dare non
possunt. Laicus contra clericum non potest
Ite testes debent deponere. i. testificare
de aliquo loco vel tpe. Aduocatus si
ue procurator est qui defendit causam pro
paccio

Plura impediunt aliquem esse procuratorem
Infamia. seruitus. cecitas. puericia. mo
nachatus. irregularitas. Monachus non
potest aduocare. si abbas suus sibi imperat
vel si est causa sue ecclesie. Item est iudi
cium de canonico regulari. Unde
Gurdus. cecus. mutus. vel perpetuus
furiosus. Femina vel seruus. infans. vel
minorēnis. Publicus atque pugil. male
credens religiosus. Pactus et abnegans.
non abneganda sacerdos. Item sacerdos
non potest aduocari nisi in causa propria. vel in
causa sue ecclesie. vel in causa iuncte per
sone. i. fratris sororis vel nepotis etc. In
causa miserabilis persone vel vidue or
phani. vel ceteri

Ite qui procurare non possunt

Testis. assessor. pascens. reus. et iudex
actor. auditor. commedator. simul ista
requirit. Procuratores. doctores simul
ista sociabunt. Rusticus nec miles. mul
ier nec non minorēnis. Pauper bānitus
non procurare debet. Assessor qui assidet
in iudicio iudici. et instruit eum si forte
iudex est imperitus. Procurator est ille
qui de mandato domini suum negotium vni
vel plura suscipit peragenda. Item ali
quis prohibetur esse procurator multis mo
dis vel multis de causis. vt si est mulier
Oiles excoicatus vel irregularis. puer
vel rusticus. vt dicitur in versibus. Rusticus
nec miles. Auditor est. cui aliquis
certus articulus audiendus vel exami
nandus a iudice pmititur. vt in recepl

procuratorum

nione testium Et hoc de personis que de
bent sistere in iudicio: que dicta suffici
ant.

Sequitur de ordine et processu iudi
cij.

Reus citari de

bet a iudice. et eo veniente ad iu
diciū litem sua offeratur ab actore: quod ob
lato inducie deliberandi dantur ipsi reo
in quibus deliberare debet. an velit dēte
re vel litem cedere. Finis inducijs reus
venire debet ad iudiciū. Et si ei non cō
petant exceptiones per quas possit decli
nare. i. effugere iudiciū. rēdere tenetur
actori super petitione sua affirmādo vel
negando illud quod actor protrahe
it siue appoit. Et ista affirmatio vel nega
tio dicitur litem prestatio. lite contesta
tum est iuramentū calumnie a partibus.
Quo prestito partes. i. actor et reus in
rogantur a iudice super causa principali.
Deinde partes debent producere testes
et instrumenta ad probandum intentionē
suā. Post hoc publicāda sunt vtriusque testiū
in iudicio presentibus partibus. super
quibus dictis disputat. Quibus pub
licatis et instrumentis adhibitis ab vtra
que partium et allegationibus factis ab
aduocatis partium seu etiam ab ipsis parti
bus. iudex debet motum animi sui i
for
mare secundum dicta testium et instrumentorum
finitiones aduocatorum et allegatio
nes. Deinde iudex cum inspexerit aut
discusserit merita cause plenissime debet
ipsum negotium terminare per sententiā
diffinitiuam. **H**is omnibus premis
sis cum iudex fuerit sufficēter instructus
de meritis cause descendere debet causam
per sententiā diffinitiuam. vt supra.
A qua si iniqua aut iniusta fuerit poterit
iudicatus appellare. **P**redictus proces
sus in hijs habetur versibus

Primo reū citat. post hoc fertur illi
liber. Inducie dant post hoc de re q̃ pe
nita. Lis prestatnr. sequit̃ colūnia p̃tis
Querūt̃ testes ac instrumēta sequūt̃
mr. Producti manifestāt̃ super hīs
placitē. Diffinitio post hoc sententia
datur. Que mala si fuerit datur appella
tio parti.

De citatione.

Primo viden
dū est de citatione. Nā q̃
tatio est vocatio rei ad iudi

ciū. et en principiū cause ita q̃ post ip̃
sam cā d̃r incepta s̃m ius canonicū.

Unde Si iudex citet aliquē. et ille citat
t̃is pendente citatione trāffert se ad ali
am iurisdictionē. i. ad iudiciū alterius
iudicis. Iste nō p̃t declinare iudiciū p̃i
mi iudicis: q̃ p̃uentus est citatōne.

Notandū q̃ citatio d̃r fieri tribz edictz
quoz quolibet reus vocat̃ vt r̃ideat.
vel q̃ melius ex cā p̃t fieri vna pempto
ria: ita q̃ reus primo pemptorie cō
pareat vel r̃ideat. Notandū ē q̃ iudex

delegatus a papa vel a legato citat ali
quē pemptoria citatione. citatōi d̃r iſe
rere autenticū dñi pape vel legati in p̃i
pria forma ip̃ius. Hoc nō **B.** dei grā.

Decanus maioris eccie leodicē. iudex
a dñō papa delegatus tali sacerdoti.

Salutē i dñō. It̃as dñi pape recepim⁹
in hac forma. **A**lexāder ep̃s suus dei.

Dikō filio suo decano talis eccie **S**alu
tem et aplicam benedictionē. **E**nā no
bis. **H**enric⁹ de tali loco querelā mon
strauit. q̃ **N.** de tali loco et quidā alij ca
nonici et laici talis citatis in quadā sum
ma pecunie vel possessione et alijs reb⁹

iuriant̃ eide. i. sup certis debitis. **I**deo
q̃ discretioi me p̃scriptorā aplicā mā
dam⁹ quant⁹ p̃ibus cōuocatis au dñi
as cām. et appellatōe remota suo debito
sue descondas eāq̃ decisione facias. et

bisemes p̃cēsurā ecclēstasticā firmiter
obseruare. **T**estes vero si qui iſe r̃miani
id ē citati se grā odio vel amore vel t̃io
re subtraherit: cēsurā sibi cogas. **V**ritati
testimoniū p̃hibere. **D**atur. **et.** **Q**ui⁹
q̃ mandati aplici aucte nobis in hac p̃
te delegata in virtute sancte obediētie
districte p̃cipiendo mādamus quaten⁹
p̃dictū **N.** et p̃socios ad nrām pempto
rie citatis p̃ntiam vt prima feria quar
ta post festū **O.** corā nobis in tali loco
p̃pareat. a. et b. ciuibz legitie r̃isurus

**De ferijs in quibus
non habentur iudicia**

Post hoc vidē
dum est q̃ iudex nō d̃r aliquē

citare tempe feriato. **S**unt aut̃ triplices
ferie. i. solennes, rustice. et repentine.

Solēnes sunt q̃ introducte sunt ob re
uerentiā dei et sanctorū. vt sunt dies
festi quos p̃ lūs solet celebrare. **I**n his

ferijs nō valz citatio facta a iudice. nec
p̃cessus iudicij fictus vel habitus. nec
iuria lata. vt si iudex citaret. et vel iuriam
ferret in hīs ferijs: sal. em n̄isfuert d̃r

consensu p̃tium. **R**ustice ferie sunt que
introducte sunt p̃pter nēcitatē hominū

vt tempus messium vel vindemiarum.

Et tūc quiescere d̃r strepitus iudicij. iu
dex tñ p̃t citare si de consensu p̃tūz fue
rit. et eē p̃cedere i cā inferijs rusticis.

Repentine ferie vocāt̃ q̃s aliq̃s p̃nceps i
roduxit p̃pter diē natiuitatis filie vel
sui. vel quia tūc triumphauit cum iimi
cis suis. et obtinuit victoriam. et de fe
rie non sunt in vsu.

Citatio

tas presbitero tal' loci. Salutē in dño. **Q**uā. B. miles vñ proebian' citat' ē co-
rā nobis. ad instātiā. b. ciuis monaste-
riēsi aucte p'signata: quē cū nec p se nec
p aliū die p'fixo sibi pparere curauit cō-
tinnacē reputam'. et ppter p'maciaz
excōicam'. Quapropt' mādā' vobis
quaten' ipsum singulis dieb' dñiciis et
festiuitatib' i eccia v'ra publice nūciēs
Datū rē. Si vero citat' pparet. si cōpe-
nūt sibi exceptōes p't excipe. Cū viden-
dū quid sit exceptio. **E**xceptio ē acto-
ris exclusio. et est qdā defensio: p quā re-
us intrēdit se defendere. Et qdā est di-
latoria qdā pemptoria. Dilatoria d'r.
q' p eā differt et pedit cā. Et qñq' ppo-
nunt cōtra iudicē. **Q**ñq' cōtra suā iuris-
dictionē. **Q**ñq' cōtra actorē et pcurato-
rem actoris. **Q**ñq' cōtra ips' q aliquis
citatus est. **C**ontra iudicē sic excipit
reus dicēs. Nō potestis eē iudex meus
estis seruilis p'ditōis vel infamis vel ex-
cōicatus vel suspectus mibi ex certa tōe
Eo q' estis inimic' me'. vel p sanguine?
aduersarij mei. sic supius dictū est. **C**ō-
tra actorē sic excipiat reus dicēs. Vos
nō potestis esse actor cōtra me. q' excōi-
catus estis. g' non h'ētis psonā standi in
iudicio. **E**o dē mō excipiat reus cōtra p-
curatorē actoris q' sit excōica'. **C**ōtra
iurisdictionē iudicis sic excipiat re'. nō
potestis me citare. q' non sum d' fo. v'ro
Ego ei sum de dyocesi magūinēsis vos
de dyocesi colonien'si. hec exceptio valz
p'tra iudicē ordinariū. sed nō p'tra iudi-
cem delegatū: qui est d' legatis pape. q'z
ille p't citare ex aliena dyoc'. **C**ōtra ips'
sic excipit q' tēpe citatus sum non potui
iure citari. q'z feriatū fuit. vñ peto q' cō-
demnetis partem aduersam in expensis
Exceptio pemptoria.

Peremptoria ex

peremptoria

ceptio est: que probata p'imit causam
et intentionē actoris. **E**lebi grā. vt si
reus dicat contra actorē. Tu petis a me
marcas quas tenebar: sed iniusti iure
mecū pactū d' nō petēdo. i. q' nō peteres
a me debiti. **S**ic reus soluit ab instan-
tia iudicij. **E**t actori iponat silentiū ppet-
tū illi' cause. **S**z reo citatoxiente
ad iudiciū. si non ppetat ei exceptōes p-
dicte. iñtere tenet actori. **S**z p' certificā-
dū est sup' q' ipetit ab actore. vñ offerri
d' ei libellus. in q' certificād' ē. vt d' ca-
nō et decretū offerat ei libellus: q' ad iud-
iciū ē vocatus. et xxi. diez gaudeat in-
ducijs in q'bus deliberat. **S**e vtz velit cō-
tēdere an litū cedere. **Q**uidēdum ē igit'
Quid libellus. et quo sit formand'. vñ
alius ē libellus ecclesiastic' q' dāt in crimi-
nalib' causis. **A**li' p'uenonā. **E**t ē scrip-
tura pñēs psonā iudicis rei et actoris.
et rē q' petit. et cām petēdi. **F**ormant' ē
sic. **D**ñe rē. Ego cuius tal' ppono in ge-
nere q' tradidi dño. b. m. liti de tali lo-
co. xx. marcas puri argenti: quas mibi
soluere p'misit in p'xio festo pasche tras
acto qd' adhuc n' fecit. vñ peto quatin'
ipm ad solutōez d'cē pecunie p'pellatis p-
vram diffinitivā b' in saluo iuris bñficio
addēdi. minūēdi. mutādī. declarādī. p-
testor eē expēsas meas mibi eē solūēdas
scās i lite et extra litē. et adhuc faciēdas
Et nota q' libellus p'uenonālis d'r. q'z p-
ipm reus cōuenit ab actore. et d'z hūc li-
bellū actor offerre iudici et iudex offerat
ipm reo: q' oblato iudex dabit reo indu-
cias deliberandi. **I**n quibus se delibet
an velit contendere an litū cedere. **E**t no-
ta q' libellus non debet esse obscurus.
Si enim obscurus fuerit reus petet si-
bi declarari. **E**lebi gratia. **S**i petat ac-
tor a reo viginte: marcas petat sibi de-
clarari: cuius monete fuerint. **I**tem si pe-
tit actor agrum vel vineam vel domum

Iuramentum

re? faciat sibi declarari quis sit talis age
renolens vel ubi sitis est re.

Interdictum est quod cum petendi quare talis
re petat actor. exprime da est predictum est
Ideo quantacumque re actor petat a reo. ipse
de expimere eam. ubi gra. Dñe iudex.
ego. b. talis cuius ante signat. ppono coram
vobis. q. a. miles tal. quanda agz in tali
loco fini. violent occupat vel tenet. q
iure hereditario tñmlo emptoris ad me
spectat. qre peto. qñn? predicti. a. ad istu
turde? pñci agri cu fructibz ide recepiz
pellans In b libello expmiz ca petedi
cu dz: q iure hereditario vel emptoris si
tulo ad me spectat. et hec de libello pñe
nionali in iudicijs dicta sufficiunt.

Line contestatio

Finitis iudicijs deliberadi ptes scz
actor et re? ad iudiciu redeunt. et reus re
spōdet libello dicēs sic. Dñe iudex fm
q actor petat a me. vel pponit cōtra me
nego ita esse. vel cōfiteor ita esse. bñmōi
negatio vel affirmatio ipso rei vocantur
lit. ptest. Cñ lit. ptest. sic describit Et
principiu principal negotij. i. cause ad
suu iudicē bicinde scā narratio. Fit eni
lit. ptest. p narratōez actoris. pposita vñ
obiecta. vñ si actor dicat p ptradictio
nē rei opposita ad reu Tu teneris mibi
x. marcas. et re? di nō teneor. p hec vba
lis ptestat. Et nota q oēs dilatorie
exceptōes et pñpue iudicis recusatio dñe
preponit a reo. añ lit. ptest. post lit. ptest.
nō audiet. Nec pñt preponit. qz li. ptest.
videt in eū cōlensate. Cñ si re? vult ex
cipe cōtra actorē vel pcuratorē actoris
et cōtra rescriptu ei? .i. cōtra lras papa
les. vel alias lras quascūqz. b dz facere
añ lit. cōtest. Et maxie in pñcipio line
statu dz excipe ptra psonā iudicis si sibi
suspect? ē Et dz regulare ipm talit tanqz
sibi suspectu añ lit. cōtest. postea non pñt
nisi cā actoris ipi? pñt sit finita. Cñ qñ

calumnie

actori reo offert libellu ad pueniendum
eū. re? si vult ipm actorē recouenire pñt.
Et dz ec libellu offerre actori ad recoue
niendum eum

De iuramento calumnie

Ite cotestata.

actor et re? statim iurare dñt d ca
lūnia. Et hoc vocat iuramentu calūnie
Cñ qz iurat. q bona fide et sine dolo a
gat et rñdeat. Et est calūnia falsa pñtio
vel actio. Et inde dz iuramentu calūnie
et subaudi? vitandū. Cñsus eni est iura
mentu calūnie vitare. i. qz pñt dñt vi
tare calūniā iniustā accusatōez vel actio
nem vt dictū est. b iuramentu imediate
pñtari dz post lit. ptest. Et forma huius
iuramēti. si ē actor iurabit. vt credat se
bre iustā actionē. simile re? Itē iurabit
vterqz vt iterrogat? a iudice. nō negabit
dicere vtz. nec vter? scient falsa pbatōe
nec petat fallam dilationē nec friuolā. i.
inducias p eo vt cā dilate? Itē iurabit
vterqz. i. actor et re? q nec dedit. nec da
bit nec pmissit. nec pmitteret aliqd. vt se
ratur snia p eo. Et lic iurāto ponat ma
nū suā sup libz. Hec forma iuradi d ca
lūnia in hys vñsibz cōtinet Ill d iuref?
qz lis sibi iusta videt. Et si qrat vtz nō
inficiet. Nil pmitteret. nec falsa pbatio
detur Et lis tardet dilatio nulla petatur
Si nō actor iurare noluerit b iuramēti
to pena erit q cadat a cā. i. nō possit age
re. Pena vero rei nolēns iurare est. vt
p confesso beatr. i. reputet ita re? ac si
cōfessus eet. Hoc iuramentu rdo est in
uētm. vt hoies hui? iuramēti metu nō
facilit iuret nisi credat se iustā bre cām.
Postqz pñtū est iuramentu calūnie a
pñbo. vt dictū est. Inrogāde sūt ptes
et dñt aduocati pñt ferre illas interrogat
iones. ubi gra. Aduocat? actoris rogat
bit iudicē. qz interrogat q iure re? possideat

agrum talem vel vineam. si reus respōderet q*uo* iure hereditario. Interrogetur ulterius quis ille fuit cui successit in tali re tanq*ue*m heres. Item si reus respondet q*uo* titulo emptionis res possideat. Interrogetur a quo emit. et pro quāto precio et ubi et coram quibus et pro qua moneta. Et omnes responsiones scribēte sunt ab aduocato actoris. Similiter ad uocatis rei dicat iudici q*uo* interroget actorem quo iure petat rem a reo. si tūc actor respondeat q*uo* titulo emptionis vel donationis talem petat similiter interrogatur. et breuiter quicquid respōdeat actor ad interrogata rei. scribendū est ab aduocato rei. unde siquid tūc reus confessus fuerit in iudicio: q*uo*d est cōtra seip*sum* pro dicto habeatur. si vero reus negauerit q*uo* actor affirmat actori cōuenit probatio. i. probare debet q*uo* ita sit ut dixit.

Ut alicui noceat sua confessio multa sunt necessaria. ut patet in hys metris.

Maior sponte sciens: cōtra se ius fit et hostis. Certe nec natura fauor lis ius ne repugnet.

Dicitur maior. quia si aliquis infra. xv. ānos p*re*ssus fuerit contra seip*sum* non sibi p*re*iudicat.

Dicitur sponte. quia confessio per metum extorta non nocet. nihil e*ss*e ratū esse potest quod metū extorqueatur.

Sciens dicitur. quia si aliquis fuerit confessus per errorem contra se et probet se errasse nō nocet ei.

Contra se dicitur. quia cre-

ditur tantū alicui confitenti contra seip*sum*. sed non p*ro* seip*so*.

Ius fit i*de*o quia p*re*ssio facta in iure. i. in iudicio.

et coram suo iudice nec non extra iudicium.

Hostis i*de*o dicitur quia absente hoste. i. aduersario vel p*ro*curatore suo si fiat confessio non nocet confitenti.

Certū i*de*o dicitur. quia si ille qui confitetur non dat certam responsione*m*

sed incertam et obscurā de aliqua re. nō valet confessio. **N**atura i*de*o dicitur quia si petat aliquis aliquid q*uo*d est contra naturam. non nocet. **V**erbi gratia. si aliquis dicat esse illum filium illius. qui est senior eo vel dicat ipsum esse seruum suum: qui per biennium fuit mortuus. **F**auor dicitur i*de*o. quia si aliquis nobilis est liber. per errorem suum et simplicitatem suam confiteatur se esse seruum. non nocet ei dū probat p*ro*teritū. **E**t hoc in fauore libertatis. q*uo* libertas est res valde fauorabilis. **L**is i*de*o dicitur: quia si aliquis p*ro*fitetur sup*er* aliqua re. de qua non est lis. non nocet ei confessio. **V**erbi gratia. Tu petis a me agrum ego dico dom*us* mea nō est. hec mea confessio nō nocet. **I**us ne repugnat dicitur. quia ius non patitur q*uo*d iudeus habeat seruum xpianum vel xpianam ancillam vel super eis aliquid p*ro*fitetur. **N**ota q*uo*d iste interrogatio nō semper solēt fieri nec ubiq*ue* locor*um*: sed sepius p*ro*mittuntur ab aduocatis.

Redictum est

Quod sit ius q*uo*niam re*us* iudic*is* p*ro*fitetur

Cōsequēter videndū est. quid sit q*uo*niam reus negat q*uo*d actor p*ro*ponat p*ro*tra eum.

Verbi gratia. si actor petit agrum que*re* scit esse suum. et reus negat ip*su*m esse actoris.

actori incumbit p*ro*batio. v*bi* p*ro*batio est rō rei dubie faciens fidem p*ro* argu-

mētū cū iuramento

Ser sunt species p*ro*bationis

Per euidentia*m* sci. ut si cleric*us* h*ab*eat pueros in domo. p*ro*batur p*er* euidentia*m* sci de incontinentia.

Per aspectū corp*or*is. p*ro*batur aliqd*ue* ut si aliqua dicat se corruptā a viro p*ro*vi.

et mulieres p*ro* aspectū illi*us* vel instru*me*nto p*ro*batur eā e*ss*e v*ir*ginē.

Per fama*m*. p*ro*batur aliqd*ue* cū fama o*mn*iū vicinor*um* d*icitu*r aliqua re p*ro*cordat.

Per p*re*sump*ti*one*m* p*ro*batur

Species

aliquid. quando vehementer aliquid psumitur. ut puta si videtur solus cum sola. nudus cum nuda. presumitur q eam cognovit carnaliter. Et illa species subdividitur postea. Per iuramenti dilationem. quando una pars alij defert ut iuret aliquid q ita sit. vel q non ita sit. Per testes aliquid pbatur et hec pbatio maxime valet.

Et nota q omnes possunt esse testes exceptis quibusdam qui pbentur. ut servus mulier. iunior. xxiij. annis indistinctus factus pauper inhonestus infamis hereticus saracenus iudeus psanguineus. Isti inter se et pro se testificare non possunt Item servi et ancille et familiares non possunt testificare pro vñis suis et laicis pro clericis hec oia habita sunt supra

Multe sunt species presumptionis Presumptio temeraria insufficiens est et repellit a iudice nec debet movere animi iudicis. Verbi gratia. Si virum video cum muliere loquentem. Et si presumo q de coitu sollicitus. Si sic presumo presumptio talis temeraria est. Probabilis presumptionis est unus modus qui surgit ex suspitione vel fama. Sed iudex non debet eam sequi. ita q probabiliter ipsam ferret contra aliquem. Quotiens presumptio est que surgit ex rebus verisimilibus. verbi gratia. si creditor redit alicui pignora sua. credit q ipse creditor fuit solutus de pecunia sibi debita Et illa presumptio inducit iudicem ad sententiandum nisi probetur contrarium illius presumptionis. Necessaria presumptio. ut si mulier aliqua sponte cohabitavit alicui viro. Et post dicit q in eum coeunxerit. presumitur q in eum coeunxerit. de pñis libris id est iudicium

Non visis notan

presumptiois

du. q in qualibz causa duo testes ydonei sufficiunt. quia in euangelio dicitur In ore duorum vel trium stabit omne testimonium Ante testimonium vñi non valz in causa. Et nota q testes non sunt introducendi in iudicium. nisi possint prestare. Item testes debent iurare alias non creditur eis. Et talis erit forma iurandi. scilicet q isti testes dicant veritatem. et nullam interponant falsitatem de oia questione super qua interrogentur. quoniam interrogati fuerint a iudice Et q iurent ut ferant testimonium non pro aliquo precio amicitia odio vel aliquo lucro: quod habuerunt vel habuerint. Postquam iuraverunt sic testes iudex ducat eos in locum secretum. Et examinabit eos singulos fil vel quolibz p se. ita q unus non audiat alium. Et q singulorum responsiones scribantur. Iudex autem interrogabit singulos testes interfuisse tali loco facti. Et si ille dicit q sic. interrogandus est aliter. et ulterius interrogandus est in quo loco et die. et in qua parte anni. et que anni transacti sunt Item coram quibus hoc fecerint. de hijs et alijs circumstantijs interrogabit eos iudex. Item sic scribuntur de testimonio. N. sic interrogatus super causa in qua tales fecerint iuramentum sic respondit. q. B. emit tale rem ab. n. p. r. marcia talis mone te. et tres anni sunt elapsi q emit. et q eorum duo. scilicet G. et D. interfuerunt. interrogatus in quo loco in tali loco dicit interrogatus qua hora diei dicit circa meridiem. Interrogatus si ipse interfuerit dicit q sic. et de alijs circumstantijs potest querere iudex si voluerit. Et similiter interrogandus est secundus testis. et alij si plures sint Et de quid unusquisqz dixerit scribendum est. ut de primo diximus. **D**ictis testimoniis sic scriptis iudex determinat terminum ad publicandum vel manifestandum dicta testimonia: quod die adveniente publicentur de testimonio in iudicio. utraqz pre

Interpretatio

presente quia regula est quod publicationes testimonium debent fieri utraque parte presente

Factis illis publicationibus testimonium. siue eorum dictis recitatis in iudicio petat actor aut aduocatus eius iudicem. ut sibi copia detur attestationum id est testimoniorum. petat etiam aduocatus rei vel ipse reus. quod iudex prefingat ei terminum ad excipiendum contra personas. et deinde testimonium contra ipsum productum. Quo die siue termino prefingo sibi ad excipiendum. reus accedat ad iudicium. et excipiat contra personas. et dicta testimonium dicentes

Domine iudex dico quod talis non potest esse testis. quia pater vel frater eius est filius fratris actoris. vel est mulier vel viciosus siue infamis Symoniacus latro vel fur homicida vel periuus. Et huiusmodi exceptiones dicuntur exceptiones personales: quod abijciunt personas testimonium. Item minor quatuordecim annis non admittitur in causis civilibus. Et minor viginti annis in criminalibus non admittitur. Item consanguinei et domestici non admittuntur. Sed in non criminalibus et non matrimonialibus bene admittuntur parentes filii sorores. Item non admittuntur testes in lupanari vel in alio loco suspecto. Nec etiam in tempore feriato. Et isto etiam in principibus primi lateris dicitur

Excipiat sic reus vel aduocatus rei. contra dicta testimonium dicendo. Domine iudex dico testimonium testis illius non valere. propter diuersitatem loci et temporis. quia unus dicitur quomodo in ecclesia actum sit alter in foro. Item unus dicit. quod in die dominico. alter quod in die feriato. quare dico testimonium non valere propter diuersitatem temporis et loci. Cum ergo actor non probat intentionem suam per testes quos induxit pro se. De to ergo quod ab impetitione ipsius absoluitur sine eidem perpetuum silentium im-

Instrumenti

nento eundem mihi in expensis condemnando.

De instrumento

Sequitur de specie

probationis: que fit per instrumenta et de exceptionibus contra instrumenta. Instrumentum est scriptum ad alicuius rei probationem factum. Et dictum est instrumentum quia instruit. Instrumentorum due sunt species. aliud publicum. aliud priuatum. publicum quod publicam habet auctoritatem. Et sunt plures eius species. vno modo dicitur publicum quia per manum publicam est scriptum id est per manum tabellionis id est publici notarii. Secundo dicitur publicum quod est sigillatum sigillo autentico scilicet sigillo capituli vel episcopi vel alicuius persone magne. Tercio dicitur publicum quod auctoritate iudici authenticatum est vel quod in iudicio scribitur vel scriptum est. Quarto dicitur publicum: quod habet subscriptiones duorum vel trium testimonium ydoneorum viuentium. Quinto dicitur publicum quod e publico armario vniuersitatis producit. sicut liber censualis in quo census et redditus scribuntur et cetera. Priuatum instrumentum est: quod aliquis facit scribi sibi vel alij. vel sibi et alij simul. Et nota quod si utraque pars habet aliquod instrumentum per quod probare aliquid intendit. debet illud exhibere ante publicationem testimonium. Et si vna pars voluerit transcribere instrumentum vel inspicere priuilegium alterius partis. dat ei copia transcribendi vel rescribendi. postquam reddatur ab aduersaria parte parti cui est

De exceptione contra instrumentum

Notandum qd multis modis contra instrumentū excipitur. scz contra filum & bullam. Et hoc maxime habet fieri in litteris papalibus. Unde littera bulla filius manus altera ratio filum. Nec faciunt scriptū domini pape irritū. Item si rasura est in loco. vel in aliqua pte non valet. Rasura enī nocitura & suspecta.

De qua publi

Pecata sunt dicta testium in iudicio. & instrumenta exhibita vtriusq; pā ad inspiciendum seu trāscribendum cōcessa. Et postq obligationes facte sunt ab aduocatis partū seu ab ipsis pab. Iudex debet motum vel motiū animi inferre fm dicta testium & instrumētōz. Et maxime fm allegationes & rāōes aduocatoz. Deinde iudex cum inspexerit & discusserit merita cause. plenissime dōz ipsum negociū terminare p sententiā diffinitiuā. **S**ententia ergo diffinitiva est iudicialis diffinitio siue dispositio: que contrarietate licitam finē imponit. p nunciatione iudicis p dēnationē vel absolutionem rei ptenens.

Sententiē iudicialis due sunt spēs. Interlocutoria. & est semiplena sententia: que pferit inter principiū & finē cāe non sup principali negotio. s3 sup emergentibz vel emergenti. vel intercedētibz quibusdam questionibz. vt sup libello offerendo vel dādo vel corrigendo vel negādo. **D**iffinitiva snā est: que primū negociū terminat ptenens absolutionem vel dānationem. Item nota q snā ferenda est a suo iudice. qz si non a suo iudice non tenet. **N**ota q iudex sedendo & nō stando. vel in loco p̄suetō ubi sedere debet tpe iudicij. debet ferre sniam iudicialem vel in aliquo honesto & non in lupanari vel coquina. Et debz

eam ferre vtriusq; parte p̄sente. vñ vna parte. altera per contumaciam absente

Nota q sententia iudicialis i scriptis redigenda est & referenda alias nō pōt habere nomen snie. nec est snia. & sic for̄ mat in scriptis. Ego. **D**. decanus magistranti. ecclesie talis iudex in causa: que vertit inter. b. ex vna pte. & capitulū ex altera super tali vinea. obligationibz aut vñs hincinde ppositis. & examinationis ad plenum predictę cāe meritis. de p̄sidentiam vtriusq; cōsilio. b. absoluo ad instantiam capituli. eidem ca. perpetuum silentium imponendo super vinea tali. p dēnando & ipsum predictum ca. aucte iudiciali in expensis: quas fecerit. b. vel intra litē vel extra litem. Sententiā lata est in tali anno. &c.

De appellatione.

Appellatio est pro

uocatio facta a minore iudice ad maiore iudicem de iniqua snia vel iniquo gravamine. Si enī iudex inique sententiat vel grauat p̄tra aliquam partē. tñc illa pars grauata debz appellare iudicē sup tali snia in gravamine. Et sp a minore ad maiorem. & non econuerso. Et nota q gradatim appellandum est. vt d̄ ep̄o ad archiep̄m metropolitanū. d̄ quo ad legatū pape. de legato ad papam. sed omni medio omisso immediate a quolibet iudice ad papam appellari potest.

Item nota q a die late snie. i. i qua lata est sententia a iudice infra. x. dies ē appellanduz. Et post decem dies nemo auditur appellans. **I**tem qui appellat debet appellationem suam prolequi infra annū. nisi iusta cā vel impedimētū impediāt eū scz infirmitas vel capriuitas. Inducie enī sunt tñc appellanti p biennum &c. **I**tem in scriptis est appellanduz sub hac forma. Ego. b. sentiens me gra

nam a rta snia dñe decane scī stephani
magunē. dioc. quā ptra me m lūis pro
pe. sup tali vinea. ad sedē apo solicā ap/
pello. et hiis scriptis aplos peto. Nota
apli dicunt me lūe dimissorie. et que for
manē sub tali tenore. Sanctissimo pñi
ac dñio. dñio suo sacrosancte romane se
dis summo pñifici. b. humilis decan⁹
sancti stephani magunē. licz indignus.
cum debita reuerentia filialē in omnib⁹
subiectōz. sanctitati vestre notum facio
q̄ clericus pñitum exhibitor a snia mea
quā ptra ipsum tali ppe. ciue magunē.
sup vinea pro qualis inter ipsos vertē/
batur coraz me appellauit. et iō dictum
petz a iudicio meo dimissus et absolut⁹
ad vestre sanctitatis examen lēis pñib⁹
trāsmitto. Et nota q̄ ad iudicēz spectat
quo appellatum est vt pñmet sententiā
vel corriget rē.

Finis huius tractatuli.

Una introductio pcuracionis.

Quā citatio
fundamentū sit ordinis iu/
diciarij. Scias q̄ alia est ci
tatio iudicis ordinarij. et alia iudicis de
legati. **U**n adueniente termino citatōis
iudicis delegati. pcurator rei coram eo
cōpareat sic dicēs. Ego pcur. et pcurat
torio noīe a. ante oīa ptestor. q̄ in vos
venerabilē vix rē. tanq̄ in cōpetentēz
iudicē. aut etiā in vestrā pretensam iuris
dictōz non pñentio. neq̄ pñentire inten
to quouismodo. nisi inq̄niz ad hoc de
iure astigor. Et si vos dñe venerabilis
et c. vtiq̄ habere pñenditis aliquā iuris
dictōz et cōmissionē. tūc ego peto noīe
pcuratorio quo supra. bñōi cōmissionis
et iurisdictōis copiā mibi fieri et finitū
ppetentē ad dicendū p̄ statim atq̄ dari

Alias ego ptestor de grauamine et ap/
pellando rē. **U**n adueniente termino
citatōis iudicis ordinarij pcur. actor
dicat sic. Ego pcur. et eo noīe. b. actor
accuso p̄māciam ptis aduersē non cō/
parentis. petens eam p̄mācē reputari
et mibi vltiores p̄cessus decerni. **E**x
aduerso pcurator rei dicat sic. Ego pro
curator et eo nomie. b. peto mibi dari
causam in scriptis siue sumariā in hac
cā impetrōnē. vnde tūc iudex statuat a.
actori terminū ad bellādū. **A**dueniente
bñōi termino pcurator actoris dicat
sic. Ego pcur. a. noīe actoris ad satisfaci
endū bñōi diei termino. hunc exhibeo
et pduco libellū. petens ptem aduersaz
cogi ad respondēdū eodē libello oblato
Ex aduerso pcurator rei eius. b. dicat.
Ego pcur. ipsius b. peto mibi discerni
copiam libelli oblati. et etiā terminūz
competentē statim ad excipiendū verbo
vel in scriptis fm q̄ mibi competierit.
Un dñs officialis decernat copiam. et
terminū statuat ad excipiendū. videlicz
terminū iuris. vel alias ad voluntatem
partū. **I**n isto termino adueniente pro
curator rei dicat sic. Ego pcurator ipsi⁹
b. rei ad satisfaciendū bñōi dicto termi
no pduco has exceptiones ptra libellūz
ipsius a. actoris oblatis. petens et pte/
stans p̄ut pñet in eisdem. **E**x aduerso
pcurator actoris dicat sic. Ego pcura.
actoris a. peto bñōi exceptionum mibi
decerni copiā et terminū ad dicendum
ptra p̄figi et assignari. **E**t expost dñs iu
dex decernat copiam. et terminū statuat
ad dicendum cōtra siue replicandum.
Adueniente termino pcurator actoris
dicat sic. Ego pcurator ipsi⁹ a. actoris
ad satisfaciendū termino. produco has
replicatōes ptra exceptiones pro pte rei
productas. petens p̄ut pñet i eisde
Ex aduerso procurator rei dica sic.